MAHAMUL03014/13/1/2012-TC
Special Issue No. 1, March 2018

ISSN : Online : 2320-8341
Print : 2320-6446

RESEARCH FRONT

An International Multidisciplinary Research Journal
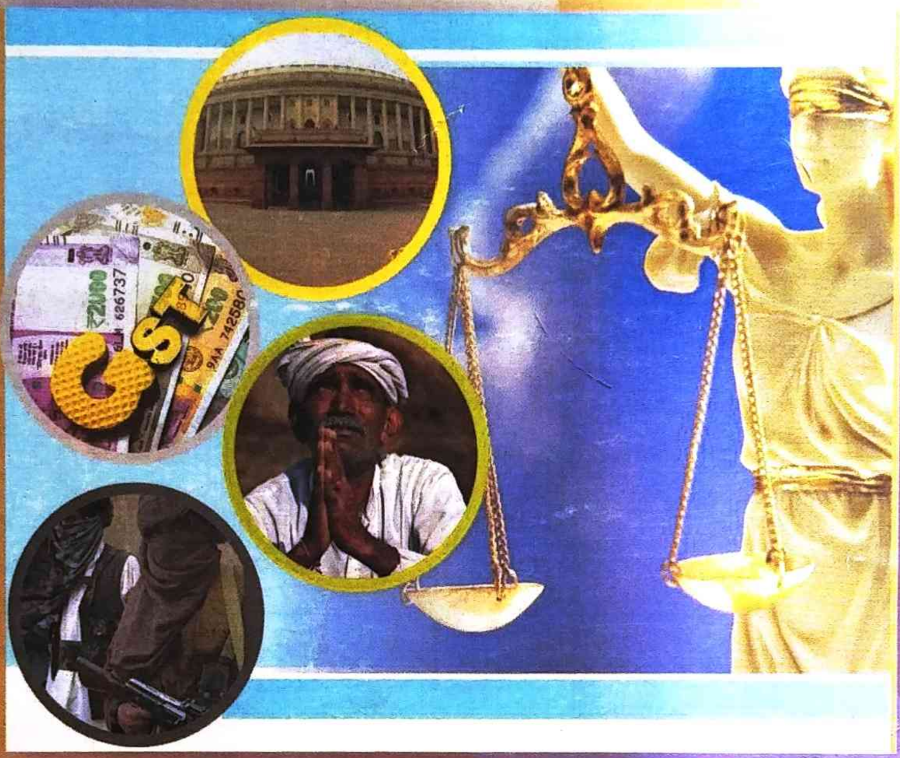
Social and Economic Justice-Past, Present and Future

Prin. Dr. C. J. Khilare
Chairman

Mr. S. M. Mahajan
Editor

ISSN (Print) 2320 – 6446, (Online) 2320 – 8341

23	Pre-Primary Education And Justice For Anganwadi Workers **Prof. Mrs. Shamala R. Mane**	110-113
24	Effect of Family Type And Gender on Emotional Maturity Among Undergraduate Students **Prof. Pramila A. Surve, Prof. Ramesh S. Kattimani**	114-118
25	Consumer And Consumer Protection Act ,1986 : Issues And Challenges **Smt. Sampada S. Lavekar**	119-123
26	Gender Inequality In India **Prof. Shobha Sambhoji**	124-125
27	हिंदी साहित्य में अभिव्यक्ति स्वातंत्र्य **श्री काकासाहेब बापूसाहेब भोसले**	126-127
28	कन्हैयालाल माणिकलाल मुंशी के 'युधिष्ठिर' उपन्यास में प्रतिबिंबित धार्मिक एवं न्यायिक यथार्थता **देवकाते भागवत भगवान**	128-131
29	चित्रा मुद्गल के 'प्रतिनिधि कहानियों' में ग्राम्य और शहरी जीवन के विषमता का यथार्थ दर्शन **कांबळे श्रावण आबा**	132-134
30	नागार्जुन के काव्य में युगीन विषमता और सामाजिक आस्था एवं विश्वास के स्वर **लेफ्टनंट डॉ.रविंद्र पाटील**	135-137
31	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर याची सामाजिक विकासाची मीमांसा **प्रा. डॉ. वासुदेव डोंगरदिवे**	138-146
32	महिला आरक्षणाचे राजकारण आणि स्त्रियांचा राजकीय सहभाग-समतेच्या संदर्भात **प्रा. सौ. सुपेकर व्ही. पी.**	147-150
33	'मूलभूत हक्क आणि सामाजिक न्याय' **प्रा. सुहास निर्मले**	151-153
34	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि पुणे करार : एक चिकित्सक अभ्यास **डॉ. विनोद संभाजी सोनवणे**	154-157
35	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांचे योगदान : 'स्त्री' च्या सामाजिक न्यायासाठी **डॉ. श्रीमती सिंधू जयवंत आवळे**	158-160
36	'राजा राममोहन रॉय यांनी सतेप्रथेविरूध्द मिळविलेला न्याय' **प्रा. डॉ. संतोष तुकाराम कदम**	161-164
37	महिलांना समान न्याय व पंचायत राज्यातील त्यांचे योगदान **प्रा. भाऊसाहेब खंडू सांगळे**	165-167
38	पंचायतराज व्यवस्थेमधून महिला सबलीकरण : एक सामाजिक न्याय प्रक्रिया **प्रा. सचिन शंकर ओवाळ**	168-170
39	भारतातील लिंग आधारित भेदभाव आणि न्याय **प्रा. रावसहेब सटवा कांबळे**	171-175
40	हिंदू स्त्रियांचे वैवाहिक हक्क आणि न्याय'' **प्रा. रजनी कारदगे**	176-178
41	मानवी हक्क आणि शिक्षण **प्रा. अडसरे व्ही. बी.**	179-181
42	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचे सामाजिक न्याया बाबतचे विचार **प्रा. नदाफ बी. आर.**	182-183
43	आर्थिक कल्याण : सामाजिक न्यायाचा आधार **कुबेर दिनकर दिंडे**	184-187
44	विचारेमाळ झोपडपट्टीतील बालकामगार आणि सामाजिक न्याय **प्रा. कन्नाडे ममता कार्तिक**	188-191
45	शिवकालीन न्यायव्यवस्था **प्रा. डॉ. चंद्रकांत गिरी**	192-195
46	शिक्षणाचा अधिकार **प्रा. डॉ. गावडे एस. एम.**	196-201
47	अहमदनगर जिल्हयातील कम्युनिस्ट पक्षाचे जायकवाडी धरणग्रस्तांच्या लढयातील योगदान **प्रा. विधाटे गणेश शंकर**	202-208
48	पांगिरे प्रकरण (काशीबाई हणबर) **प्रा. डॉ. कोळसेकर मनोहर सुबराव**	209-210
49	शिक्षणाचा मुलभूत अधिकार आणि बालक हक्क धोरण **श्री अजितकुमार भिमराव पाटील**	211-220
50	स्त्री: ''धर्म आणि न्याय'' **प्रा. डॉ. नंदिनी रविंद्र रणखांबे**	221-223
51	सामाजिक सुधारणा चळवळीचे अग्रदूत जगन्नाथ शंकरशेट **प्रा. उमेश गणेशराव जांभोरे**	224-227
52	जागतिकीकरण व न्याय: काही निरीक्षणे **प्रा. टी. वाय.रणदिवे**	228-230

ISSN
(Print) 2320 – 6446, (Online) 2320 – 8341

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे योगदान : 'स्त्री' च्या सामाजिक न्यायासाठी

डॉ.श्रीमती सिंधू जयवंत आवळे
सहयोगी प्राध्यापक, मराठी वि□ग,
राजर्षी छत्रपती शाहू कॉलेज, कोल्हापूर.

14 एप्रिल 1891 रोजी जगाच्या इतिहासामध्ये अनमोल अशा प्रज्ञासूर्याचा जन्म झाला ते म्हणजे महामानव डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर. □रतातील विषमता, जाती□द, दारिद्रय यामध्ये हजारो वर्षे खितपत पडलेले अस्पृश्य त्यांना 'माणूस' म्हणून जगण्याची ताकद, स्वा□मान ज्यांनी बहाल केला ते म्हणजे भारतरत्न डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर. त्यांनी तत्कालीन ब्राह्मणशाही किंवा ब्राह्मण्यवादी विचाराला सुरूंग लावण्यासाठी राजकीय, सामाजिक लढा देऊन बौद्ध धर्माची दीक्षा घेऊन अखिल अस्पृश्य जातीला अन्याय व शोषणाच्या खाईतून वर काढण्याचा अखंड प्रयत्न केला. डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर आपल्या जीवनामध्ये तथागत गौतम बुद्ध, संत कबीर आणि महात्मा जोतिराव फुले यांना आपले गुरू मानत होते. हे सर्व ज्ञातच आहे. त्यांच्या विचारांचा प्र□व व पगडा त्यांना माणसाला माणूस म्हणून जगण्याची व समताधिष्ठित समाजरचना निर्माण करण्याची प्रेरणा देत होते. अशा प्रेरणांमधूनच अस्पृश्योद्धार व स्त्री उद्धाराची विचारबीजे डॉ.बाबासाहेबांच्या मनात पेरली जात होती म्हणूनच त्यांनी मनुवादी संस्कृतीने ज्या स्त्री व शुद्रांवर बंधनांच्या शृंखला घातल्या होत्या त्या शृंखला तोडण्यासाठी □र स□त मनुस्मृतीचे दहन करून खऱ्या अर्थाने शुद्र व स्त्रियांना सामाजिक न्याय देण्याची तळमळ दिसून आली. 'सामाजिक न्याय' हे तत्त्व बाबासाहेबांच्या चळवळीचा मुख्य गाभा होता. समाजातील दुर्बल, मागास, मजूर, स्त्रिया या घटकांना न्याय मिळाला पाहिजे असे त्यांचे प्रांजळ मत होते.

□रतात प्राचीन काळापासून वर्णव्यवस्था अस्तित्वात होती. त्यामुळे समाजातील सर्वात खालचा स्तर म्हणजे शुद्र वर्ग आणि त्याहीपेक्षा हीन म्हणून स्त्री वर्गाकडे पाहिले जात असे. कोणत्याही जातीधर्माच्या स्त्रीला सारखाच दर्जा होता. त्यामुळे अस्पृश्य व स्त्री यांचे मोठ्या प्रमाणात शोषण होत असे. मनुस्मृती या ग्रंथामध्ये सामाजिक आणि धार्मिक आचार–विचार प्रत्येक व्यक्तीचे कसे असावे याचे विश्लेषण केले होते. त्यात सर्व समाजातील महिलांना अधिकाधिक दास्यत्व बहाल करून त्यांना पुरूषांचे गुलाम बनविले. गुलामाला त्याच्या गुलामाची जाणीव करून दिली तर तो बंड करून उठतो आणि भारतातील 'स्त्री' तर पुरुषप्रधान संस्कृतीची एक 'दासी' 'गुलाम' होती हे वास्तव होते. या सर्व बाबींचा सखोल व चिकीत्सक अभ्यास करून डॉ.बाबासाहेबांना मनुस्मृतीला व विषमताधिष्ठीत समाजव्यवस्थेच्या रचनेला खऱ्या अर्थाने चोख उत्तर देण्यासाठी समाजमान्य राज्यघटना निर्माण केली. आणि □रतीय महिलांच्या प्रगतीची द्वारे उघडली.

मनु हा शुद्रांबद्दल नीच विचार करतो, तसेच स्त्रीवर्गाबद्दलही त्याच्या मनात हीनतेची □वना होती. तो स्त्रीवर्गाबद्दल विचार व्यक्त करताना मांडतो – स्त्रिया पुरूषांना मोहित करतात, मूर्ख व बुद्धीमान पुरूषांनाही वासनेचा आणि क्रोधाचा गुलाम बनवितात. स्त्रियांना निर्माण करताना ईश्वराने त्यांना शयनाची आसक्ती, दागिन्याची आसक्ती, अशुद्ध इच्छा, राग, अप्रामाणिकपणा, मत्सर आणि गैर वर्तवणूक हे गुण बहाल केले आहेत. तसेच मनुच्या मतानुसार स्त्रियांना स्वतंत्रता असू नये. कुटुंबातील पुरूषाने स्त्रियांना रात्रंदिवस आपल्या नजरेखाली ठेवावे. बालपण, तारूण्य, वृद्धावस्था या काळात पुरूषांनीच तिचे रक्षण करावे. तिने स्वतःला पित्यापासून, पतीपासून किंवा पुत्रापासून वेगळे ठेवू नये. जर ती तशी वेगळी राहिली तर तिने स्वतःचे आणि तिच्या पतीचे कुटुंब तिरस्करणीय बनेल. स्त्रियांना घटस्फोटाचा हक्क असू नये. स्त्रीला एकदा लग्न केल्यानंतर पतीपासून वेगळे होता येत नाही. अशा विविध जाचक व अपमानकारक मनुने लादलेल्या अटीतून स्त्रियांची मुक्तता करण्यासाठी 1927 साली महाड येथे विषमताजन्य मनुस्मृतीचे डॉ.बाबासाहेबांनी दहन केले.

ISSN
(Print) 2320 – 6446, (Online) 2320 – 8341

ज्या देशात महिलांना संरक्षण मिळते. त्यांचा मानसन्मान राखला जातो. त्यांचा सर्वांगीण विकास होतो. त्याच देशाला विकसित देश म्हणावे. असे डॉ.बाबासाहेबांचे विचार होते. त्यांनी महाडच्या सत्याग्रहात महिलांना उद्देशून □षण केले. तेंव्हा अत्यंत मौलिक मार्गदर्शन केले. त्यांनी दलित वर्गातील महिलांना सांगितले की, ''तुम्ही जुन्या व गलिच्छ चालीरिती सोडून द्या. त्यामुळेही तुम्ही अस्पृश्य आहात म्हणून समाजात चटकन ओळखले जाता. त्यांनी लुगडी नेसण्याची पद्धत, गळ्यामध्ये □रा□ गळसऱ्या व हातात कोपर□ कथलाचे दागिने घालू नका. तसेच घर स्वच्छ ठेवा, मेलेल्या जनावरांचे मांस घरात आणण्यास नवऱ्याला निर्बंध घाला, आपली पिढी सुधारावयाची असेल तर, मुलींना शिक्षण द्या'' असा उपदेश केला. तसेच 27 जुलै 1942 साली नागपूर येथे दलित महिला परिषदेमध्ये 20 ते 25 हजारांच्या संख्येने उपस्थित महिलांना त्यांनी मार्गदर्शन केले. तेव्हा ते म्हणाले, ''लग्न झालेल्या प्रत्येक मुलीने पतीची मैत्रिण म्हणून त्याच्या प्रत्येक कार्यात सहकार्य द्यावे, मात्र गुलामासारखे वागण्यास खंबीरपणे तिने नकार द्यावा व समतेसाठी आग्रह धरावा. या उपदेशाचे तुम्ही पालन केले तर तुम्हा सर्वांना मानसन्मान व किर्ती प्राप्त होईल.'' तसेच 16 जून 1936 साली कामाठीपुरा, मुंबई येथील देहविक्रय (वेश्या) करणाऱ्या महिलांना समाजाला बट्टा लावणाऱ्या धंद्यापासून मुक्त व्हा. वेश्या व्यवसाय करणाऱ्या महिलांना स्वा□मानाने जीवन जगा, बुद्ध धर्म स्वीकारा हे सांगताना ते म्हणाले, ''आज हजारो स्त्रिया गरीब नवऱ्याशी लग्न लावून त्यांच्या सहवासात 18 विश्वे दारिद्रयात दिवस कंठित आहेत. त्यांना पोट □रण्याकरिता हरएक तऱ्हेचे कष्ट करावे लागतात. हजारो स्त्रिया गिरण्या, कारखाने यात नोकऱ्या करून संसारातील इतर हालअपेष्टा सोसून आपल्या मुला–बाळांत गरिबीने अर्धपोटीही राहतात. परंतु त्या तुमच्या धंद्यात सुख ला□ते म्हणून त्यात शिरत नाहीत. त्या तसे का करत नाहीत? दुःखे का सहन करतात, याचा तुम्ही विचार करा.'' म्हणजेच स्त्रियांचा स्वाभिमान किती महत्वाचा असतो, हे डॉ.बाबासाहेबांच्या विचारातून प्रकट होते.

डॉ.बाबासाहेबांनी खऱ्या अर्थाने स्त्रियांच्या आयुष्यात आमुलाग्र बदल घडवून आणण्यासाठी □रताच्या राज्यघटनेत महिलांच्या विकासासाठी आणि प्रगतीसाठी काही कलमांची तरतूद केली. कलम 15 स्त्री–पुरूष विषमता समाप्त, कलम 16 नोकऱ्यामध्ये स्त्री–पुरूष समानता, कलम 17 समान कार्यासाठी स्त्री–पुरूषांना समान वेतन, महिलांना मतदान अधिकार, महिलांना आरक्षणाची तरतूद म्हणजे □रतीय प्राचीन समाजव्यवस्थेमधील स्त्रीचे स्थान पाहता डॉ.आंबेडकरांनी स्त्रीच्या सर्वांगीण विकासासाठीचे महनीय पाऊल होते. आणि त्याला कायदेशीर दिलेले स्वरूप अत्यंत उल्लेखनीय ठरते. त्या काळात अन्य प्रगत राष्ट्रांमध्येही महिला या हक्क अधिकारांपासून वंचित होत्या पण डॉ.बाबासाहेबांनी □रतीय महिलांना न्याय व समता प्राप्त करून दिली. यावरून डॉ.आंबेडकर खऱ्या अर्थाने स्त्री उद्धारक होते हे निश्चितच!

यानंतरसुद्धा □रतात हिंदु कायद्यानुसार महिलांना अधिकारापासून वंचित ठेवले होते. त्याचाच एक □ग म्हणून डॉ.आंबेडकर स्वतंत्र □रताचे पहिले कायदामंत्री झाल्यानंतर हिंदु कोडबिलाच्या माध्यमातून हिंदु महिलांना न्याय व त्यांची प्रगती व्हावी यासाठी प्रयत्न करतात. सर्व हिंदुंना मान्य होईल. असा कायदा आपल्या देशात नव्हता. विविध जात पंचायती होत्या. त्यांचे न्याय निवाडे त्या–त्या जातीच्या रूढ कायद्याप्रमाणे होत असत. विवाह, वारसा हक्क, घटस्फोट, दत्तकनिधान, हुंडापद्धती यात एकवाक्यता नव्हती. अशी एकवाक्यता निर्माण होणे गरजेचे म्हणून कायदामंत्री या नात्याने त्यांनी हिंदु कोडबिल सादर केले. त्या बिलांमधील तरतुदी अशा होत्या – मुलीला पित्याच्या संपत्तीत मुलाप्रमाणे वारसा हक्क, पहिली पत्नी जिवंत असताना दुसरा विवाह करू नये, हिंदु स्त्रीला घटस्फोट घेण्याचा हक्क असावा, मुलीला सर्व दागिने स्त्रीधन म्हणून मिळावे, दत्तकनिधानमध्ये मुलगा 15 वर्षापेक्षा मोठा असू नये अविवाहीत असावा, वराचे वय 18 वधूचे वय 14 असावे, आंतरजातीय विवाह व्हावेत.

हे बिल महात्मा जोतिबा फुले यांच्या जन्मदिनाचे औचित्य साधून 11 एप्रिल रोजी संसदेत मांडले. डॉ.बाबासाहेब यांनी 25 डिसेंबर 1952 साली कोल्हापूर येथे स्त्रियांच्या 9 संस्थांच्या वतीने मानपत्र देण्यात आले. त्या समारंभात डॉ.बाबासाहेबांनी महिलांना उद्देशून □षण केले, तेंव्हा ते म्हणाले, ''एखाद्या स्त्रीने दुधात विरजन घालून ठेवावे आणि तिला ते विरजन नासले असल्याचे दिसावे तशी स्थिती माझ्या

ISSN
(Print) 2320 – 6446, (Online) 2320 – 8341

हिंदु कोडबिलाची झाली आहे." या बिलाला हिंदु सनातन, जिर्णवादी, परंपरावादी लोकांचा विरोध होता. दस्तुरखुद्द त्यावेळी पार्लमेंटमध्ये निवडून आलेल्या स्त्रियांनीदेखील या बिलाबाबत जागरूकता दाखविली नाही. महिलांच्या हक्क आणि अधिकाराचे हे बिल जेव्हा संसदेत नामंजूर झाले तेंव्हा डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांनी आपल्या कायदामंत्री पदाचा राजीनामा दिला.

समारोप

अर्थात, खरे पाहता 26 जानेवारी 1950 रोजी □रतीय प्रजासत्ताक दिनी घटनेने दिलेल्या अधिकाराने सर्व जाती धर्मातील महिला मनुवादी समाजव्यवस्थेतून मुक्त झाल्या व समता, न्याय, बंधुता यावर आधारित राज्यघटनेने स्त्रीला स्वातंत्र्य मिळाले. समाजात 1950 पुर्वी होणारी स्त्रियांची उपेक्षा, हतबलता, दयनीयता, राज्यघटनेच्या अंमलबजावणीनंतर निश्चितच बदललेली दिसते. स्वातंत्र्याच्या 60 ते 70 वर्षांच्या या कालावधीत स्त्रियांची सामाजिक, आर्थिक, राजकीय, शैक्षणिक क्षेत्रात झालेली प्रगती पाहता, डॉ.बाबासाहेबांचे स्त्रीउद्धारक कार्य व स्त्रियांना वेळोवेळी केलेले प्रबोधनपर मार्गदर्शन व स्त्रीहक्कासाठी तिला सामाजिक न्याय देण्यासाठी दिलेले योगदान याचे फलित आहे. हे निर्विवाद सत्य होय.

निष्कर्ष

1. सर्व समाजातील महिलांना दास्य बनविणाऱ्या, मनुस्मृतीचे दहन डॉ.बाबासाहेबांनी केले. तत्कालीन परिस्थितीत ते आव्हान पेलने म्हणजे स्त्री उद्धाराची ती मुहुर्तमेढ ठरते.
2. डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांनी विविध प्रसंगांच्या निमित्ताने महिलांना केलेले मार्गदर्शन त्यातून स्त्रियांच्या व्यक्तिमत्व विकासाची, त्यांच्या मानसन्मानाची, स्वा□मानाची आणि त्यांच्या प्रगतीविषयीची तळमळ दिसून येते.
3. डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांनी □रतीय राज्यघटनेमध्ये स्वातंत्र्य, समता, न्याय, बंधुता यांचा पुरस्कार करून खऱ्या अर्थाने सर्व समाजातील स्त्रिया व अस्पृश्यांच्या जीवनात समताधिष्ठित क्रांती केली.
4. 1927 साली मनुस्मृतीचे दहन करून महिलामुक्तीचे आंदोलन सुरू करून, राज्यघटना व हिंदु कोडबिलाच्या द्वारे महिलांच्या उद्धाराचे कार्य यशस्वीपणे केले.
5. हिंदू कोडबिल तत्कालीन परिस्थितीत पास झाले नसले तरी, आज राज्यघटना व हिंदु कोडबिलाच्या मुहुर्तमेढीमूळेच आजची स्त्री विविध हक्क व अधिकारांचा ला□ घेताना दिसते.
6. □रतीय महिलांना मुक्त व सक्षम करण्यामध्ये आणि स्वा□मानाने जगण्यासाठी मिळालेले बळ यात डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांचे योगदान सर्वश्रेष्ठ ठरते हे निश्चितच.

संद□

1. डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर – क्रांती आणि प्रतिक्रांती, महेश गायकवाड, एकलव्य प्रकाशन, मालवण, जि.सिंधुदुर्ग, पुर्नमुद्रण 14 ऑक्टोबर 2007.
2. डॉ.नरेंद्र जाधव – अनुवाद आणि संपादन – बोल महामानवाचे – डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांची 500 मर्मभेदी भाषणे (खंड –1) आत्मनिवेदन आणि मार्गदर्शन – ग्रंथाली प्रकाशन, मुंबई, आवृत्ती पहिली – 24 ऑक्टोबर 2012.
3. झोत : सामाजिक न्यायावर संपादक – उत्तम कांबळे, प्रा.डॉ.रावसाहेब कसबे गौरव समिती प्रकाशन, प्रथमावृत्ती, 15 डिसेंबर 2005.